

Markku Soikkeli

GOTIIKKA TYYLINÄ JA PERINTEENÄ

[Lyhennetty versio Varjojen lumo -kokoelman esipuheena ilmestyneestä artikkelista.]

"Goottilaisuus" tai "gotiikka" on kummajainen taiteen tyylinä, niin kirjallisuudessa kuin "goottien" harrastamassa musiikissa. Sana herättää välittömiä mielikuvia synkkien aiheiden raskaanpuoleisesta käsittelystä, mutta myös historian painolastista, vanhojen linnojen ja kansantarinoiden kunnioituksesta.

Kirjallisuuden gotiikasta voidaankin puhua joko historian kannalta 1700-luvun lopulla kukoistaneena muotina, etenkin goottilaisena romaanina, tai sitten perinteitä kierrättävänä ja uudistavana tyyllilajina. Oman aikamme lukijalle gotiikka tuo ensimmäisenä mieleen yliluonnollisille aiheille omistautuneen kauhukirjallisuuden, mutta – kuten tämänkin kirjan novellit hyvin osoittavat – tyyllittely pyrkii herättelemään lukijassa muitakin tuntemuksia kuin kauhua tai pelkoa.

Ehkä gotiikasta pitäisikin puhua enemmän sivilisaation iltahämärän kuin sielullisen pimeän proosana, etenkin kun monet tyyllilajin harjoittajista ovat olleet runoilijoita.

Fiktioyhteydessä kauhukirjallisuus on vain osa gotiikan laavaa perinnettä. Kauhussakin kyse on paitsi elämän ääri rajoja kolkuttelevista aiheista myös eksoottiseksi koetun menneisyyden kierrätyksestä. "Gothic" terminä syntyi 1700-luvulla viittaamaan aikakauden arkkitehtuuriin, jonka muodot olivat hämmäntäviä ja kiehtovia historian väärennöksinä, keskiaikaisten rakennelmien jäljennöksinä. Samalla tavoin nykypäivän gotiikka on parhaimmillaan hämmäntävä yhdistelmä vanhaa ja uutta, menetettyä ja modernia maailmaa.

Historiallisen gotiikan tutkijat ovat muistuttaneet, että 1700-luvun kirjailijat eivät ainoastaan huvitelleet yliluonnollisten tapahtumien ja eksoottisten maisemien outoudella, vaan kuvasivat länsimaisen

elämäntavan perimmäistä rappiota. Tarinoissa ei herkuteltu pelkästään aateliston julmuuksilla, vaan yhtä lailla korruptoivaksi kuvattiin eroottisia, taloudellisia tai poliittisia pyrintöjä ruokkivia intohimoja.

Kirjallisuuden klassikoiden kohdalla tavataan muutenkin unohtaa, että niiden tunnevoimaisimmat henkilöt ja kohtaukset voivat olla taitavia muunnelmia gotiikan perinteestä.

1900-luvulla eroavuutta historiallisen gotiikan ja modernien aiheiden välillä on haluttu korostaa puhumalla erikseen "uusgoottilaisesta" kirjallisuudesta. Gotiikan ja modernin ajan mysteerit yhdisti ensimmäisenä amerikkalainen **Edgar Allan Poe**. Hänen tarinoissaan on aineksia historiallisesta gotiikasta, mutta myös merimiestarinoista ja 1800-luvun huijaustieteistä. Ratkaisevaa on vakuuttava kertojaääni, joka esittelee tarinansa mysteerit henkilökohtaisena totuutena.

Hirviöiden groteski viehätys

Mitään temaattisesti puhdasta ja aiheiltaan pelkistettyä goottilaista fiktiota ei ole koskaan ollutkaan. Jokainen kummitustarinakin kerrotaan sen mukaan, keitä on kokoontunut iltanuotiolle. Ihmettelevän kauhistelun materiaalina on käytetty sekä kirjallisen perinteen hirviöitä että kunkin aikakauden skandaalimaisia kansantarinoita. Goottilaisen kirjallisuuden perinteessä neljäs kivijalka (romaanien, runouden ja novellien ohella) ovat nämä kansantarinat.

Ymmärrys kansantarinoiden *taiteellisesta* käytettävyydestä on sekin syytä ajoittaa 1700-luvulle. Yhtä aikaa goottilaisen kirjallisuuden suosion kanssa kehittyi ajatus yksilöllisestä taiteilijanerosta, jonka taide oli arvokasta yhdistäessään ainutlaatuisesti tunteen ja ajatuksen. Mielikuvitus ymmärrettiin viisauden erityisalueeksi, jota taiteilijat kehittävät itsessään aivan kuten artesaanit kehittävät kädentaitojaan.

Goottilaisen tarinan tyypillisin hahmo on hirviö. Olipa kyseessä millainen monsteri tahansa, hirviössä on useimmiten jokin inhimillistävä ominaisuus. Yliluonnolliset elementit yhdistetään fiktiolle ominaisiin tyyppihahmoihin, heikkoluontoisiin ihmisiin, jotka horjuvat hyveellisten ja paheellisten impulssien ristivedossa.

Erityisasemassa ovat seksuaalisuuteen liittyvät heikkoudet ja tabut. Jo gotiikan syntyvaiheessa kirjailijat olivat demonisoineet romantiikan idealisoiman sisarrakkauden. Platonisen sisarrakkauden alta paljastettiin aatelisia perheitä riivaavat inestiset halut. Gotiikan perinteessä mikä

tahansa halu tai pelko onkin tavattu selittää pohjimmiltaan seksuaaliseksi. Hirviöhahmo voi olla kärjistetty vertauskuva mille tahansa asialle, mikä koetaan ajankohdan yhteiskunnassa uhkaavaksi.

Pahuudessaan liioiteltu ihmistyyppi on länsimaissa kaiken velkaa kristinuskon paholaiskuvitelmille ja demonologialle. Sympaattisen ihmishirviön esikuvana on pidetty **John Miltonin** kuvailemaa paholaista *Kadotettu paratiisi* -runoelmassa (1667). Viihteellisessä kauhukirjallisuudessa ihmishirviöt ovat sitäkin enemmän velkaa **Mary Shelley**n *Frankensteinille* (1818) ja **R. L. Stevensonin** romaanille *Tohtori Jekyll ja herra Hyde* (1886).

Modernin ajan hirviöistä ylivoimaisesti suosituin on vampyyri. **Bram Stokerin** *Dracula* (1897) loi perustan hahmon tunnettavuudelle. Vampyyreistä innostunut fanikunta, samoin kuin jotkut tutkijat, ovat halunneet löytää romaanista yhtymäkohtia historiaan ja niiden perusteella korottaa Draculan arvoa myyttihahmona. Tosiasiassa vampyyrille oli löydetty kirjallista käyttöä kauan ennen Stokeria.

Gotiikka huolen ja ahdistuksen kirjallisuutena

Idea olennosta, jonka identiteetti leviää kuin infektio ja jonka demonisuudessa on aineksia sekä uskonnosta että rappeutuneesta aatelismiehestä, on jostain syystä löytänyt kukoistuksensa vasta 1900-luvulla.

Karismaattisen kammottaviksi fiktiöhahmoiksi kelpaavat kaikenlaiset karrikoidut luonnetyypit, jotka ovat kiehtovia ja pelottavia ainutkertaisuudessaan. Etenkin **Stephen Kingin** suositut kauhuromaanit käsittelevät mediasta tuttuja aiheita, mielen sairauksien patologisointia tai sotauutisten viholliskuvia. Nämä ihmishirviöt ovat elokuvien ja tv-sarjojen vakiokalustoa, mutta ne ovat ottaneet sujuvasti tilaa kunkin maan omana pidetyssä kauhukulttuurissa.

Kauhubuumin myötä suomalaiset pienkustantamot ovat uskaltaneet julkaisemaan genreklassikoita, joita ei ole aiemmin nähty käännöksinä. Aivan äskettäin, vuoden 2015 aikana, ilmestyivät goottilaisen kauhuromaanin kolme ehdotonta klassikkoa: **Horace Walpolen** pienimuotoinen *Otranton linna* (1764), **Ann Radcliffen** järkälemäinen *Udolpho* (1794) ja **Matthew G. Lewisin** hullutteleva moraliteetti *Monk* (1796). Vaikka edellä mainitut romaanit ovat nykylukijalle monin paikoin sietämättömän höperöä luettavaa – niin ne olivat aikalaisillekin – on ne syytä tuntea arvostaakseen lajityypin kestävyyttä.

Suomessa gotiikan juuret yltävät 1800-luvulla laadittuihin jäljitelmiin englantilaisesta ja saksalaisesta taidekauhusta, mutta 1900-luvulla meikäläinen kauhuromaani on pärjännyt kitsaasti kilpailussa käännösteoksille. Suosituimmat kotimaiset teokset ovat tätä nykyä **Marko Hautalan** vaasalaista paikallismiljöötä ja tarinaperinnettä moderneihin ahdistuksen aineksiin soveltavia romaaneja.

Nykyajan goottilaista kirjallisuutta voisi muutenkin luonnehtia huolen ja ahdistuksen tunteille omistautuneeksi proosaksi, siinä missä elokuvat, pelit ja tv-sarjat kierrättävät mediasta tuttuja shokkielämyksiä. Yhdistäviä ahdistuksen aiheita ovat erilaiset maailmanlopun uhkavisiot, jotka näkyvimmin kiteytyvät – kirjallisuuden puolella huonosti sulavaksi – zombiviihteeksi.

Vaikka gotiikkaa muistuttavia tarinoita voi siis sanoa löytyvän jokaisesta ihmisyhteisöstä kautta planeetan, ne ovat yhtä varmasti muovautuneet yksilöllisen mielikuvituksen ja yhteisiä kuvitelmia kontrolloivan uskonnon ristivedossa. Vieraiden uskontojen jumalat ja rituaalit ovatkin olleet helpon sovellettavaa materiaalia mysteeritarinan tekijöille. Esimerkiksi **H. P. Lovecraftin** tarinoiden avoin rasismi on herättänyt keskustelua kauhufiktion varjolla harjoitetuista asenteista, yhtä lailla rasismista kuin myös seksismistä. Yhtä paljon ne ovat herättäneet myös vastareaktioita 2000-luvun kirjailijoilla, jotka käsittelevät muukalaisuuden pelkoa sukupolvien ja -puolien välillä.

Lisää luettavaa gotiikasta ja kauhusta

Suuren yleisön kiinnostus gotiikan kierratettävyyteen ei osoita hiipumisen merkkejä, ja yleistajuisia tietokirjojakin lienee luvassa. Niitä odotellessa tunnetuin ja helpon lähestyttävä teos on **Harto Hännisen** ja **Marko Latvasen** elokuvapainotteinen käsikirja *Verikekkerit* (1992). Akateemisista julkaisuista kattavin on **Matti Savolaisen** ja **Päivi Mehtosen** toimittama *Haamulinnan perillisiä* (1992), jossa muistutetaan siitäkin, miten erilaista kauhukirjallisuus on ollut eri maissa.

Selityksiä siihen, miksi kauhu niin kiehtoo meitä, löytyy oivaltavasti ja tuoreesti avattuna **Tapani Kilpeläisen** teoksesta *Silmät ilmat kasvoja – kauhu filosofiana* (2015). Suosittelen myös **Ilkka Mäyrän** kirjaa *Kiehtova ja kauhea demoni* (1996), joka on paras suomenkielinen esitys hirviötarinoiden vaikuttavuudesta. Kaikille vampyyrien ystäville on välttämätöntä suositella myös **Tuomas Hovin** tuoretta tietokirjaa *Vlad Seivästäjä ja vampyyrikreivi Dracula* (2015).

Suomennetuista yleisteoksista on syytä mainita **Gavin Baddeleyn** pokkari *Goth Chic* (2005). Baddeleyn teos sivuaa kirjallisuutta, elokuvia ja musiikkia, mutta ennen kaikkea se on omistettu nuorisomuodille. Kauhukulttuurista kiinnostuneen on lisäksi syytä perehtyä okkultismin populistisiin muotoihin ja sen taiteita yhdistävään vaikutukseen. Uusimpia suomennoksia (2009 ja 2015) aiheesta ovat **Gary Lachmanin** rock-henkiset kuvaukset 1900-luvun hurmahengistä. Kotimaisen perinteen okkultismia voi kummastella puolestaan **Perttu Häkkisen** ja **Vesa Iitin** teoksesta *Valonkantajat* (2015).

Pimeänkin puolella riittää ihmeteltävää.